

ЛАБА С. В.,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.341

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.52>

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ПРОПАГАНДИ КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ

Статтю присвячено аналізу суб'єктивних ознак злочину «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів». Встановлено, що особливостями суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, є те, що це посягання може бути вчинене лише з умисною формою вини у виді прямого умислу. Автором з'ясовані загально-теоретичні положення щодо суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, а також наявні точки зору науковців стосовно суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-1 КК України. У статті підтримано позицію, відповідно до якої суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення складається з трьох ознак – вина, мотив та мета. При цьому дві останні ознаки мають кримінально-правове значення у випадках, коли вони безпосередньо вказані в диспозиції кримінально-правової норми або впливають із формулювання норми закону як обов'язкові.

Слід зазначити, що за конструкцією об'єктивної сторони ст. 436-1 КК України належить до діянь із формальним складом кримінального правопорушення та дане кримінальне правопорушення може вчинятися тільки з прямим умислом. Вказане також підтверджується тим, що винний усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння, а також бажає його вчинити.

Стверджується, що на сучасному етапі розвитку держави бракує адекватного механізму протидії пропаганді комуністичного й націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Короткий огляд кримінально-правової літератури засвідчив, що кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного й націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів ще не достатньо вивчена.

Констатовано, що окремі аспекти є взагалі недослідженими, а позиції авторів щодо окресленого питання – суперечливими чи надзагальними. Завдяки відповідному вивченню частину досі невисвітлених питань піддано аналізу, щодо вирішення спірних – наведено додаткові аргументи.

Ключові слова: *тоталітарна ідеологія, тоталітарний комуністичний режим, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим, пропаганда.*

Laba S. V. The subjective side of the propaganda of the communistic and nazi totalitarian regimes

The article is sanctified to the analysis of subjective signs of crime of “Making, distribution of communist, Nazi symbolic and propaganda communist and nationally socialistic (Nazi) totalitarian modes”. It has been established that the peculiarities of the subjective side of the crime under Art. 436-1 of the Criminal Code of Ukraine

is the following: this crime can be committed only with a deliberate form of guilt in the form of direct intent. The author clarifies the general theoretical provisions on the subjective side of the criminal offence, as well as analyzes the views of scientists on the subjective side of the criminal offence under Art. 436-1 of the Criminal Code of Ukraine. The article supports the position that the subjective side of a criminal offense consists of three features – guilt, motive, purpose.

It should be noted that the construction of the objective side of Art. 436-1 of the Criminal Code of Ukraine belongs to the formal corpus delicti and this criminal offence can be committed only with direct intent. This is also confirmed by the fact that the perpetrator is aware of the social danger of his action and also wants to do it. Motive and purpose have criminal significance in cases where they are directly specified in the disposition of the criminal law or follow from the wording of the law as required.

Conclusions are drawn that on the modern stage of state development there is no adequate mechanism of propaganda of the Communistic, Nationalistic and Socialistic (Nazi) totalitarian regimes countering in Ukraine. A brief review of criminal literature has given an opportunity to conclude that the issue of criminal responsibility for propaganda of the Communistic, Nationalistic and Socialistic (Nazi) totalitarian regimes is one of those who have not been properly resolved.

It has been stated that certain aspects had not been studied at all, and the authors' positions on the investigated issue were controversial or diverse. Due to the relevant analysis, some of the issues that are not illuminated have been analysed, the additional arguments have been given to resolve the controversial issues.

Key words: *totalitarian ideology, the Communistic totalitarian regime, the Nationalistic and Socialistic (Nazi) totalitarian regime, propaganda.*

Вступ. У недалекому минулому виготовлення та поширення тоталітарної символіки не вважалося кримінально-караним діянням, а непоодинокі спроби, що буди спрямовані на звільнення від наслідків тоталітарних режимів та їх впливу, довго не могли увінчатись успіхом. Лише 9 квітня 2015 р. Верховною Радою України було прийнято закони про декомунізацію: ЗУ «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», ЗУ «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р., ЗУ «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». Унаслідок прийняття відповідних законів в Україні була розпочата реформа декомунізації, метою якої було відхід від комуністичної ідеології та переосмислення радянського минулого.

Проблема кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, а відтак оцінки ефективності існуючої кримінально-правової заборони, піддавалось аналізу у працях В.М. Комарницького, Є.О. Письменського, М.А. Бабак, Л.О. Мостепанюк, А.А. Павловської, О.Е. Радутного, Ю.М. Беклемішева, О.В. Філей та інших. Водночас доводиться констатувати, що питання кримінально-правових заходів протидії виготовленню, поширенню, а також публічному використанню символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів «не протоптане» науковцями, оскільки відповідна кримінально-правова норма «отримала право на існування» відносно нещодавно.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розгляд суб'єктивної сторони складу пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів.

Результати дослідження. Дії чи бездіяльність людини неможливо вивчати у відриві від її внутрішніх, суб'єктивних чинників, оскільки поняття «діяння» означає певну поведінку особи, зумовлену її свідомістю та волею [1, с. 5]. А тому завершальним ета-

пом у констатації складу пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів є встановлення ознак його суб'єктивної сторони, яку трактують як психічне відображення об'єктивних ознак кримінального правопорушення, тобто психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та спричинених ним наслідків [2, с. 130-131].

«Особливість суб'єктивної сторони злочину полягає в тому, що вона не тільки передусє вчиненню злочину, формуючись у вигляді певного відношення, мотиву, плану злочинного посягання, але і «супроводить» його зовнішню сторону від початку до кінця злочинних діянь, являючи собою своєрідний самоконтроль над поведінкою» [3, с. 143]. За твердженням Я.М.Брайніна, при аналізі складів кримінальних правопорушень найбільші труднощі виникають у зв'язку з установленням саме його суб'єктивної сторони, доведення якої не так і не настільки надійно, як встановлення об'єктивних властивостей і характеристик кримінального правопорушення, а відтак породжує частину помилок, що допускаються у правозастосуванні [4, с. 176]. З такою позицією важко не погодитись, оскільки вона являє собою складний комплекс інтелектуальних та психоемоційних характеристик людської діяльності, яка регулює об'єктивну сторону посягання та водночас залишається невидимою стороною кримінального правопорушення. Вина, як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони, є складовою змісту предмета доказування у будь-якому кримінальному провадженні, а її встановлення слугує необхідною умовою правильної кваліфікації кримінального правопорушення.

Загально визнано, що зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення складають такі ознаки як вина, мотив і мета. Поняття вини відповідно до ст. 24 КК України характеризує психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, та її наслідків, виражене у формі умислу та необережності. Форма вини може впливати з аналізу ознак складу кримінального правопорушення або безпосередньо вказуватись у кримінально-правовій нормі [5, с. 151; 6, с. 143-144]. Психічне ставлення особи до діяння та його наслідків має вияв у відповідному поєднанні її інтелектуально-вольової та мотиваційно-цільової діяльності, а відтак вона характеризується як єдиний психологічний процес: вина виникає на ґрунті відповідного мотиву і реалізується в діянні, спрямованому на досягнення конкретної мети. З огляду на це вина, мотив та мета є різними моментами єдиного явища [7, с. 110].

Непорушною засадою здійснення правосуддя є вимога довести вину особи, оскільки в протилежному випадку її винність і відповідальність виключається. Про це, зокрема, йдеться у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ч. 2 ст. 6), а також у Конституції України (ст. 62). Тому слід зупинитися на розгляді суб'єктивних ознак складу пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, що, насамперед, вимагає з'ясування питання щодо форми вини аналізованого посягання. Як справедливо зауважує Р.В.Вереша, форма вини визначається закріпленням у кримінальному законі співвідношенням психічних елементів (свідомість і воля), які утворюють зміст вини, тобто розбіжностями в інтенсивності та вираженості інтелектуальних і вольових процесів, що протікають у психіці особи [8, с. 15].

Аналіз диспозиції ст. 436-1 КК України засвідчує, що суб'єктивна сторона складу пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів характеризується умисною формою вини. З приводу цього питання також прослідковується єдність поглядів науковців. Передусім, така позиція впливає з того, що склад злочину, який полягає у пропаганді комуністичної та нацистської тоталітарної символіки сформульований як формальний. Тобто суспільно небезпечні наслідки не описані у диспозиції ст. 436-1 КК України. У теорії кримінального права з цього приводу зазначають наступне: «З огляду на те, що законодавче визначення необережної вини сфокусоване на суспільно небезпечних наслідках діяння, а вони не входять до структури об'єктивної сторони формальних складів злочину, можливість вчинення такого злочину з необережності виключається. Отже, без зміни теоретичного розуміння та законодавчого визначення форм вини необережний злочин з формальним складом уявити неможливо. Такі злочини є винятково умисними» [9, с. 36].

Законодавець при визначенні умислу використовує зміст інтелектуального (усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних дій; передбачення настання суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку між діями і наслідками) і вольового елементів психіки (бажанням особи настання суспільно небезпечних наслідків або припущення їх настання) [10, с. 151–152]. А тому під час визначення виду умислу необхідно врахувати ці загальні теоретичні положення.

Очевидно, що під час розгляду інтелектуальних ознак умислу існує необхідність встановлення того чи усвідомлювала винна особа фактичні об'єктивні ознаки вчиненого суспільно небезпечного діяння. Пропаганда комуністичного та нацистського тоталітарного режимів у різних її формах є доступними для сприйняття суб'єктом, який зосереджує свої інтелектуальні зусилля власне на ознаках об'єктивної сторони. Скажімо, особа розуміє, що публічно використовуючи будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, вона тим самим ідеалізує символи тоталітарного режиму та пропагує повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Тобто у випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України суб'єкт повинен чітко усвідомлювати, що він виправдовує та звеличує тоталітаризм, а відтак спотворює історичну пам'ять та справедливість щодо подій, пов'язаних із його пануванням. Вольова ж ознака умислу характеризується бажанням винного вчинити відповідні дії. Так, Вироком Ленінського районного суду м. Кіровограда від 18 вересня 2020 р. С. та Л. було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436-1 КК України. Обвинувачені за місцем свого мешкання, через персональний комп'ютер, який підключений до мережі «Інтернет», на раніше створений канал завантажили відеозапис. Згідно висновку судової лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи писемного мовлення, встановлені висловлювання виражені у формі закликів до розбудови комуністичного, націонал-соціалістичного державного устрою, а саме: заклик до всіх приєднуватись до поглядів «Красной школы», вивчати вчення «Ильича», активно втілювати в життя основні його ідеї щодо устрою держави, вести активну боротьбу і перемагати «врагов внутренних и внешних по Ильичу!», що підкреслюється закликами-гаслами «Да здравствует великая октябрьская социалистическая революция!», «Помните, любите, изучайте Ильича!», «Стройте новую Жизнь, новый быт! Новую культуру по Ильичу». Він виражений наступними лексичними засобами: «Уважаемые товарищи! Сегодня, в столетие великой социалистической октябрьской революции мы хотели бы пожелать вам мирного неба над головой, социальных гарантий, уважение прав человека, пользуйтесь знаниями которые оставили нам наши предки. Не стыдитесь своего прошлого, уважайте его и боритесь а лучшее будущее!» [11].

З огляду на те, що розглядуваний злочин є так би мовити «предметним», то існує потреба у вирішенні також питання: чи повинна винна особа усвідомлювати ознаки предмета цього посягання. Справа в тому, що не виключені випадки, коли особа може носити одяг із комуністичною символікою (наприклад, зображення цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії), при цьому не усвідомлюючи, що її публічне використання знаходиться під кримінально-правовою заборонаю. В такому випадку, за твердженням Товт Ю.М., відображення у психіці особи ознак предмета складу кримінального правопорушення може бути трояким: усвідомлення цієї ознаки; усвідомлення можливості її наявності; неусвідомлення, хоча винний повинен був і міг її усвідомити [12, с. 131]. А тому цей науковець пропонує наступне вирішення окресленого питання (щоправда, на прикладі фальсифікованих лікарських засобів): «Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення... питання про відповідальність вирішується так, ніби особа вчинила діяння з предметами, які не мають таких ознак... Якщо в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати ознаки відповідного предмета..., її діяння треба оцінювати як вчинені з необережності щодо фактичного предмета. А далі вже брати до уваги те, чи КК встановлює відповідальність за такі необережні діяння» [12, с. 132].

Такий підхід можна застосувати і на предмет розглядуваного складу злочину. Якщо особа не усвідомлювала, що вона здійснює поширення символіки комуністичного режиму (скажімо, на прохання друга вона на декілька хвилин замінила його на місці продажу, не знаючи, які написи зображені на речах), то в такому випадку її дії не вважатимуться кримінально-караними. Якщо ж особа, у відповідній обстановці не усвідомлювала, втім могла усвідомити ознаки предмета складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, то за таких умов такі діяння будуть вважатися як такі, що вчинені з необережності, за що, відповідно до КК України, не передбачена відповідальність.

Висновки. Таким чином для пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів притаманна умисна форма вини у виді прямого умислу, що впливає із законодавчого способу описання цих суспільно небезпечних діянь. Розглядуваний склад злочину, сформульований як формальний. Тобто суспільно небезпечні наслідки не описані у диспозиції ст.436-1 КК України, а тому відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів настає незалежно від їх спричинення.

Список використаних джерел:

1. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Харьков: Основа, 1999. 68 с.
2. Ус О.В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 49. Том 2. 2108. С. 130-136.
3. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2002. 204 с.
4. Брайнин Я.М. Уголовный закон и его применение. М.: Юрид.лит., 1967. 240 с.
5. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навчальний посібник. К.: «Юрисконсульт», 2006. 342 с.
6. Желік М.Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. к.ю.н. Спец.:12.00.08. Національний університет «Львівська Політехніка». Львів. 2018 р. 258 с.
7. Хавронюк М. І. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 1998. 25 с.
8. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України : монографія. К. : Атіка, 2005. 224 с.
9. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36–40.
10. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О.О. Дудоров та ін.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. [5-те вид., переробл. та допов.]. К. : Атіка, 2009. 408 с.
11. Вирок Ленінського районного суду м.Кіровограда від 18 вересня 2020 р. Справа № 405/4474/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91664060>
12. Товт Ю.М. Кримінальна відповідальність за порушення встановленого порядку обігу лікарських засобів в Україні : дис. ... доктора філософії : 081 Право. Львів, 2021. 244 с.

